

Analiza dječjeg crteža i simboli u dječjem likovnom stvaralaštvu

---

Šavor-Radičević, Marta

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:686856>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Marta Šavor-Radičević

ANALIZA DJEČJEG CRTEŽA I SIMBOLI U DJEČJEM LIKOVNOM
STVARALAŠTVU

Završni rad

Zagreb, lipanj, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Marta Šavor-Radičević

**ANALIZA DJEČJEG CRTEŽA I SIMBOLI U DJEČJEM LIKOVNOM
STVARALAŠTVU**

Završni rad

Mentor rada:

Prof. dr. art. Antonija Balić Šimrak

Zagreb, lipanj, 2021.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
1.1. Predmet i cilj rada.....	1
1.2. Struktura rada.....	1
2. O CRTEŽU.....	2
2.1. Povijest crteža.....	2
2.2. Crtačke tehnike.....	3
3. DJEČJI CRTEŽ.....	7
3.1. Faza izražavanja složenim simbolima.....	8
3.2. Faza intelektualnog realizma.....	9
4. ANALIZA LIKOVNIH RADOVA.....	10
4.1. Kako analizirati dječji likovni uradak?.....	11
4.2. Analiza dječjih crteža.....	14
5. SIMBOLI U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAŽAVANJU.....	36
5.1. Značenje simbola.....	37
5.1.1. Linija.....	37
5.1.2. Krug.....	38
5.1.3. Čovjek.....	38
5.1.4. Kuća.....	38
5.1.5. Drvo.....	39
5.1.6. Sunce.....	39
5.1.7. Srce.....	39
5.2. Pojavnost simbola u dječjim crtežima.....	40
6. Zaključak.....	41
Literatura.....	42

Prilozi i dodatci.....	44
Izjava o izvornosti završnog rada.....	46

Sažetak

Crtež je oblik vizualne umjetnosti, a djeca svoje likovno izražavanje započinju upravo stvaranjem crteža. Pri crtanju se koriste crtačke tehnike, a tehnike koje djeca rane i predškolske dobi najčešće koriste jesu olovka i olovke u boji, ugljen, tuš i pero, flomasteri u boji te kreda u boji. Svaka crtačka tehnika ima određene specifičnosti i svojstva. Djeca od najranije dobi uživaju u likovnim aktivnostima, što je veoma bitno jer crtanje ima veliku važnost u cjelokupnom dječjem razvoju. Dječji likovni izraz mijenja se kroz nekoliko faza likovnog izražavanja, a to su faza izražavanja primarnim simbolima, faza izražavanja složenim simbolima, faza intelektualnog realizma te faza vizualnog realizma. Svaka od tih faza obuhvaća napredak likovnog izraza, spoznajni, emocionalni te grafomotorički napredak. Dječji likovni uradci skrivaju u sebi mnoga značenja i simbole koji se mogu uvidjeti likovnom analizom. Analiza likovnoga djela provodi se rastavljanjem likovnog uratka na sastavne dijelove, a postupak analize likovnog djela, bilo ono umjetničko djelo ili dječji likovni uradak, zasniva se na točno određenim kriterijima. Kod analize dječjeg crteža važno je obratiti pažnju na detalje, boje, atmosferu crteža te na raspored elemenata na papiru, što se može uvidjeti u prikazanim analizama likovnih uradaka djece predškolske dobi. Dječji likovni radovi prepuni su simbola. Potrebno je naglasiti kako pojava simbola u dječjim crtežima ne znači siromašan likovni izraz ili nemaštovitost. Dječji crtež važan je kao sredstvo pomoću kojega dijete komunicira s okolinom, a upravo simboli koje djeca crtaju nose određene poruke. U početku djeca koriste jednostavne simbole, poput kruga i crte, no simboli s vremenom postaju sve složeniji. Neki simboli koje susrećemo u dječjim likovnim uradcima su srce, kuća, drvo, cvijet s pet latica i sunce. Izrazito je bitno u svakom trenutku poticati djetetovo likovno izražavanje i poštivati djetetov način likovnog izražavanja.

Ključne riječi: crtež, dječje likovno izražavanje, likovna analiza, simboli

Summary

Drawing is a type of visual art and children start their artistic expression by creating drawings. Drawing techniques are used, and the techniques used by children at the early age and middle childhood age are pencil and coloured pencil, charcoal, pen and ink, felt-tip pen and coloured chalk. Each drawing technique has its specificities and characteristics. Children enjoy artistic activities from a very early age, which is very important since drawing has great significance in the overall child development. A child's artistic expression changes in several stages. These are the scribbling stage, the symbols stage, the intellectual realism stage, and the visual realism stage. Each stage covers the artistic expression development, cognitive, emotional and graphomotor development. Meanings and symbols are hidden in children's works of art and can be distinguished by conducting art analysis. In art analysis, the work of art is disassembled into its components and the analysis procedure is based on precisely defined criteria. When analysing a child's drawing, it is important to pay attention to details, colours, the atmosphere, and the way the elements are placed on paper, which can be seen in the analysis of pre-school children's drawings. Children's works of arts are full of symbols. It is necessary to point out that the symbols in children's works of art do not mean their artistic impression is poor or they lack imagination. A child's drawing is important as a means of communication used by the child to communicate with the environment, and the drawn symbols bear certain messages. Simple symbols are used in the beginning, such as a circle and a line, but eventually, they become more complex. Some symbols found in children's works of art are a heart, a house, a tree, a flower with five petals and the sun. It is extremely important to encourage a child's artistic expression all the time and respect the way a child does that.

Key words: drawing, a child's artistic expression, art analysis, symbols

1. UVOD

1.1. Predmet i cilj rada

Predmet su ovog rada analiza dječjeg crteža i simboli koji se pojavljuju u dječjem likovnom izražavanju. Djeca uživaju u stvaranju, a likovno se izražavaju prije nego li počnu govoriti i pisati. Djeca crtanje i likovno stvaralaštvo povezuju s igrom te su djeci u predškolskoj dobi crtanje i slikanje jedna od najdražih aktivnosti. Dječje je likovno stvaralaštvo posebno jer djeca nisu opterećena raznim znanjima o svijetu koji ih okružuje te su dječji crteži plod dječje mašte i njihova unutarnjeg svijeta. Dijete crta ono što osjeća, a ne ono što zna. Crtež je odraz djetetova unutarnjeg svijeta i način na koji ono može komunicirati s okolinom.

Prikupljanjem dječjih crteža dobit će se uvid u dječje likovno stvaralaštvo te će se analizom dječjih crteža nastojati dobiti uvid u to kako djeca prikazuju zadanu temu te koji se simboli pojavljuju u dječjem likovnom izrazu. Djeca koriste simbole kao oblik komunikacije pa isti simboli najčešće imaju isto značenje za svu djecu. Upravo korištenjem simbola djeca kroz svoje likovne radove šalju određenu poruku.

Cilj je ovog rada analizom dječjih crteža uočiti načine dječjeg likovnog izražavanja te simbole koji se najčešće pojavljuju u prikupljenim radovima. U svrhu analize dječjih crteža prikazat će se crteži prikupljeni u predškolskim skupinama dječjeg vrtića iz Karlovca.

1.2. Struktura rada

Ovaj rad sastoji se od nekoliko dijelova pa se tako u uvodnom dijelu rada prikazuju predmet i cilj rada te struktura rada. Zatim se definira crtež i iznose najvažniji podatci o povijesti crteža i crtačkim tehnikama, a potom se osvrće na dječji crtež. Tu se ističu faze u dječjem likovnom izražavanju te se pridaje posebna pažnja fazi izražavanja složenim simbolima i fazi intelektualnog realizma. Nakon toga slijede poglavlja o analizi likovnih radova, o tome kako analizirati dječji crtež te analize prikupljenih dječjih crteža. Na kraju se spominju simboli u dječjem likovnom stvaralaštvu. U zaključku su iznesene dobivene spoznaje do kojih se došlo tijekom izrade ovog rada.

2. O CRTEŽU

Prema Hrvatskom općem leksikonu crtež se definira kao „prikaz stvarnog ili zamišljenog predmeta na plohi pomoću crta (linija) i sjenčanja. Crta se najčešće na papiru olovkom, kredom, perom ili kistom. Crtež se pretežno izvodi u jednoj boji. Osnova je svim likovnim tehnikama.“ (Kovačec, 1996; str. 164).

Djeca svoje likovno izražavanje započinju upravo crtanjem (Peić, 1991). Postoje tri vrste likovnog izražavanja, a to su slikarstvo s grafikom, kiparstvo i arhitektura (Peić, 1991). Prema navedenoj podjeli crtež, kao vrsta likovnog izražavanja, pripada slikarstvu. Razlog je tomu što je crtež dvodimenzionalan.

Crtež nastaje crtanjem te je on oblik vizualne umjetnosti. Kako se navodi u Hrvatskom općem leksikonu, crtež je osnova drugim likovnim tehnikama, a razlog je tomu što stvaranje mnogih umjetničkih djela započinje upravo crtežom, odnosno skicom.

Crtačke tehnike koriste se pri crtanju, a to su „olovka, kreda, ugljen, kemijska olovka, flomaster, tuš-pero, tuš-drvice, tuš-trska, tuš-kist i lavirani tuš.“ (Jakubin, 1989; str. 82). Ove crtačke tehnike mogu se još podijeliti na suhe i mokre pa tako olovka, kreda, ugljen i kemijska olovka pripadaju suhim tehnikama, dok su flomaster i tuš mokre tehnike. Osim ovih crtačkih tehnika postoji još i srebrenka. Svaka crtačka tehnika ima svoje specifičnosti.

2.1. Povijest crteža

Povijest crteža veoma je duga pa tako prvi crteži potječu iz vremena paleolitika, u razdoblju od 32 tisuće do 11 tisuća godina prije Krista, kada se crtalo po zidovima špilja. Crteži imaju nemjerljivu povijesnu važnost jer često su upravo crteži svjedoci života u određenom povijesnom razdoblju. Može se reći kako povijest umjetnosti započinje crtežom (Peić, 1991).

U 14. stoljeću javljaju se prvi poznati umjetnici koji su ostali, između ostalog, zapamćeni i po svojim crtežima. Neki su od najpoznatijih umjetnika od 14. stoljeća do danas Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, Albrecht Dürer, Peter Paul Rubens, Rembrandt van Rijn, Charles Le

Brun, Edgar Degas, Vincent van Gogh, Egon Schiele i Käthe Kollwitz (Woodie, n.d.; *History of drawing*, n.d.).

Poznato je da ljudi crtaju oduvijek, a zanimljivi odgovori na pitanje zašto crtati nalaze se na stranicama muzeja *Victoria and Albert Museum*. Tako su neki od razloga zašto crtati potreba za vizualizacijom i razradom misli, stvaranje obrazaca i uputa koje treba slijediti, pomaganje klijentima da vizualiziraju prijedloge, zapisivanje i bilježenje te se u konačnici navodi kako se crta iz zadovoljstva.

2.2. Crtačke tehnike

Svaka crtačka tehnika ima svoje posebnosti i svojstva, a o crtaču ovisi kojom će se tehnikom koristiti u svome likovnom stvaralaštvu. Neke od crtačkih tehnika su više, a neke manje popularne, dok se neke više gotovo uopće ne koriste.

Crtačke su tehnike koje danas poznajemo sljedeće:

a) Srebrenka

Metalna pisaljka koja ostavlja jasan, čist i čvrst trag. Crteži rađeni srebrenkom zbog toga mogu biti veoma detaljni. U razdoblju renesanse bila je izrazito popularna upravo zato što su umjetnici tog vremena težili točnosti i preciznosti u svome stvaralaštvu. Nakon razdoblja renesanse srebrenka se sve manje koristi (Peić, 1991).

b) Olovka

Crtaći instrument koji u mnogočemu slični srebrenki. Potez olovkom ostavlja čist i proziran trag, ali za razliku od srebrenke olovka ima puno širi raspon tonova. Prilikom crtanja olovkom mogu nastati nijanse od svijetlo sive do potpuno crne. To omogućuje umjetnicima da na svojim radovima postignu dojam plastičnosti lika (Peić, 1991). Olovke se, s obzirom na tvrdoću, dijele na tvrde (H), srednje tvrde (HB) i mekane olovke (B). Tvrdoća olovke ovisi o omjeru grafita i gline u smjesi pa je tako olovka mekanija što je više grafita u smjesi i obrnuto. Što je više gline u smjesi, to je olovka tvrđa (Jakubin, 1989). Za crtanje su najprikladnije mekane (B) olovke jer „one mogu dati više likovnih vrijednosti i bogatiji likovni izraz, što se očituje u variranju

svijetlih i tamnih, tankih i debelih crta, u mogućnosti toniranja i sjenčanja, a time u mekom i toplom karakteru crteža“ (Jakubin, 1989; str. 85). Olovka je crtačka tehnika kojom se djeca prvom počnu služiti, a nakon što svladaju tehniku crtanja s olovkom, djeci se mogu ponuditi drvene bojice (Šparavec, 2018).

c) Ugljen

Spada među najstarije crtačke tehnike. Njime se još u prapovijesti crtalo po zidovima špilja. Ugljen ostavlja mekan, prašinstan i nježan, maglovit trag. To svojstvo razlikuje ga od drugih crtačkih tehnika (Peić, 1991). Karakteristike ugljena omogućuju „kontrastno i harmonično crtanje i postizanje finih baršunastih nijansi kojima se mogu izraziti izvanredne strukture materijala, atmosfera, privid volumena i prostora, studije svjetla i sjene“ (Jakubin, 1989; str. 86). Ugljen koji se koristi za crtanje može biti prirodni drveni ugljen ili prešani (sintetski) crtači ugljen. Crteže napravljene ugljenom potrebno je fiksirati tekućim fiksativom pomoću raspršivača za ugljen (Jakubin, 1989). Ugljen je crtačka tehnika koja djecu posebno ne privlači (Šparavec, 2018).

d) Kreda

Crtačka tehnika koja dolazi u mnogo boja, iako je prva asocijacija za kredu bijela boja. Po svojim svojstvima kreda slična ugljenu i olovci. Ugljenu je slična kada je nezašiljena jer tada ostavlja trag koji je prašinstan i nježan, a olovci slični kada je zašiljena te ostavlja oštar i jasan trag (Peić, 1991). Kreda se kao i ugljen na papir mora fiksirati tekućim fiksativom. Iako krede dolaze u raznim bojama, najčešće su bijele i crne te smeđe i crvene. Svaka od tih boja ima poseban naziv pa se tako tamnocrna kreda naziva sibirskom, srebrnosiva grafitom, crvenosmeđa se naziva ratel, bajser je sivosmeđa kreda, a la sanguine je crvena kreda (Jakubin, 1989). Kreda je crtačka tehnika koju djeca vole koristiti te se često vraćaju u likovne aktivnosti u kojima im se nudi crtanje krdom (Šparavec, 2018).

e) Pero

Crtačko sredstvo koje može ostavljati tragove koji su sasvim tanki ili mekani i debeli zahvaljujući šiljku koji je tvrd i oštar. Ono omogućava promjene debljine linija zbog toga što, ovisno o snazi pritiska sredstva na papir, pero ostavlja trag različite debljine. Pero se moći u tuš ili boju, a može biti ptičje (guska, patka, gavran...) ili metalno. Metalno pero ostavlja tanke i

pomalo oštre tragove (Peić, 1991). Ptičje i metalno pero nude različite mogućnosti pa „crteži izvedeni perima ptičjeg podrijetla imaju sasvim drugačiji likovni karakter od crteža izvedenih metalnim perima...“ (Jakubin, 1989; str. 89).

f) Lavirani tuš

Crtačka tehnika koja kombinira tuš-pero te vodu i smeđu ili crnu boju. Nakon što se crtež perom i tušem osuši, boja se otapa u vodi. Količina boje otopljene u vodi ovisi o tome kakav se dojam na crtežu želi postići. Sepija je crtež nastao laviranjem sa smeđom bojom, a grisaille je crtež laviran otopinom crne boje (Peić, 1991). Lavirani crteži mogu nastati radom na suhoj podlozi te radom na mokroj podlozi. Rad na suhoj podlozi podrazumijeva da se na dobro osušeni crtež nanosi voda pomoću akvarel-kista, dok se pri radu na mokroj podlozi najprije papir namoči čistom vodom te se zatim kistom ili perom nanosi tuš koji se razlijeva u dodiru s mokrom površinom (Jakubin, 1989). Zbog tehničkih postupaka pri crtanju i efekata koji tako nastaju „lavirani crteži povezuju crtanje i slikanje“ (Jakubin, 1989; str. 93).

g) Tuš-kist

Crtačka tehnika koja podrazumijeva korištenje tuša i kista. Nježan potez kista po papiru ostavlja tanku crtu, dok se jačim pritiskom postiže debeli trag na papiru. Posebnost je kista u tomu što se njime može u jednom trenutku prijeći s crtanja tanke na crtanje debele linije. Kist je vrlo lagano i okretno crtačko sredstvo koje nudi mnoge mogućnosti (Peić, 1991). Kistom se mogu dobiti linije od veoma tankih do veoma debelih, a ako se dlačice kista razdvoje, nastaju istovremeno i tanke i debele linije. Kistom se također mogu stvoriti i različite čiste plohe (Jakubin, 1989). Prema tome „kombinacije različitih linearnih i plošnih vrijednosti osnovne su i bitne karakteristike crtanja kistom“ (Jakubin, 1989; str. 92).

Tuš je crtačka tehnika koja može biti zahtjevnija za djecu, no ako ga se koristi s kistom, nudi djeci brojne mogućnosti te djeca mogu, nakon što uvježbaju rad ovom tehnikom, biti vrlo kreativna i uspješna u stvaranju crteža tušem (Šparavec, 2018).

h) Trska i drvce

Sredstva za crtanje koja nalikuju ptičjem peru, ali nemaju takvu gipkost i oštrinu, nego su vrlo kruta. Može se u tuš te ostavljaju jak, grub i čist trag na papiru. Specifično za trsku i drvce jest

da „ne mogu na sebi dugo zadržavati tekućinu kojom crtamo, pa su potezi stoga uglavnom kratki, snažni i sočni“ (Jakubin, 1989; str. 91). Linije nastale trskom ili drvцем mogu se kretati od potpuno crnih pa do svjetlijih tonova.

i) Kemijska olovka

Ubraja se u nove grafičko-slikarske materijale, kao i flomasteri. Odlikuju ih širok raspon mogućnosti upotrebe, praktičnost i jednostavno korištenje te vizualna efektnost i zbog toga su izrazito popularni u raznim područjima ljudske djelatnosti (Jakubin, 1989). Kemijske olovke proizvode se u raznim bojama, no za crtanje se najprikladnijom smatra crna. Kemijska olovka „ostavlja tanak jednoličan trag, ali se ipak slabijim i jačim pritiskom mogu graduirati linije, od svjetlije i prozračnije do zgusnutije i tamnije, dok se širina linije tek minimalno mijenja s obzirom na pritisak ruke“ (Jakubin, 1989; str. 88).

j) Flomasteri

Dolaze u svim bojama i raznim nijansama. Flomasterom se ne mogu povlačiti linije različite debljine, nego su sve iste debljine i intenziteta pa se za crte različitih debljina moraju koristiti deblji i tanji flomasteri (Jakubin 1989). Boje su flomastera „vrlo intenzivne, ali mogu vrlo ugodno djelovati, jer su transparentne (prozirne), pa postavljene na bijelu podlogu djeluju prozračno, vedro i sočno“ (Jakubin, 1989; str. 88). Razlikuju se dvije vrste flomastera, normalni ili akvarelski flomasteri te permanentni flomasteri. Akvarelski flomasteri topivi su u vodi, a permanentni su flomasteri netopivi u vodi. Flomasteri imaju mnogo dobrih strana, no velika im je mana neotpornost na svjetlost pa radovi napravljeni flomasterima izbljedu ako se predugo nalaze u dodiru sa sunčevom svjetlosti (Jakubin, 1989).

Flomaster je tehnika kojom se često koriste djeca predškolske dobi. Djeca vole flomastere jer ostavljaju intenzivnu boju na papiru te se njima lako crta (Šparavec, 2018).

Crtačke su tehnike koje se najčešće koriste u radu s djecom predškolske dobi olovka, ugljen, tuš i pero, flomasteri i kreda (Šparevec, 2018). Ove tehnike koriste se u radu s djecom zbog svoje praktičnosti i široke dostupnosti.

3. DJEČJI CRTEŽ

Već od najranije dobi dijete uživa u likovnim aktivnostima. Za crtanje se govori da je to jedan od najiskrenijih načina na koji dijete izražava svoje osjećaje i razmišljanja, a kreativni likovni izraz može prikazati čovjekov unutarnji svijet (Balić-Šimrak, 2010).

U dvadesetom stoljeću javlja se sve veći interes za djetetovo likovno izražavanje te se sve više počelo govoriti o dječjem crtežu i njegovoj važnosti. Zbog sve većeg interesa za dijete dvadeseto stoljeće naziva se i stoljećem djeteta.

Dječji crtež pokazuje djetetov stupanj intelektualnog i motoričkog razvoja te daje mogućnost praćenja djetetovog kognitivnog napretka. Crtanje ima iznimnu važnost za intelektualni i socijalno-emotivni razvoj djeteta. Svojim likovnim radovima djeca šalju odraslima poruke, prikazuju ono što vide i kako se osjećaju. Djeca su u svojim crtežima iskrena, izravna i objektivna. Dječji likovni izraz mijenja se u nekoliko faza. Te faze obuhvaćaju, uz napredak likovnog izraza, i spoznajni, emocionalni te grafomotorički napredak djeteta.

U dječjem likovnom izražavanju razlikuje se nekoliko faza:

- 1) Faza izražavanja primarnim simbolima – faza šaranja (do 4. godine)
- 2) Faza izražavanja složenim simbolima – faza sheme (4 – 6 godina)
- 3) Faza intelektualnog realizma (6 – 11 godina) i
- 4) Faza vizualnog ili optičkog realizma (11 – 14 godina). (Grgurić, Jakubin, 1996).

U svakoj od tih faza dječji likovni izraz ima svoje posebnosti te svaka faza ima neke određene karakteristike koje su vidljive u dječjim crtežima.

Dječje crteže prikupljene za potrebe pisanja ovog rada napravila su napravila su djeca u dobi od 5 do 7 godina, što odgovara fazi izražavanja složenim simbolima, to jest fazi sheme i fazi intelektualnog realizma. Zbog toga će se posebna pažnja pridati upravo tim fazama dječjeg likovnog izražavanja.

3.1. Faza izražavanja složenim simbolima

Faza izražavanja složenim simbolima ili faza sheme otprilike traje od četvrte do šeste godine djetetova života. Početkom ove faze djeca svojim likovnim radovima počinju pridavati značenja te imenuju svoje crteže. U ovoj fazi likovnog izražavanja razlikuju se dvije faze. U prvoj će fazi likovna aktivnost kojom se stvara neko likovno djelo potaknuti misaone operacije kod djece, dok će u drugoj fazi misaone operacije dovesti do likovne aktivnosti i likovnog djela kao rezultata te misaone operacije (Grgurić, Jakubin, 1996).

Faza izražavanja složenim simbolima naziva se još i fazom sheme. Razlog je tomu što se u ovom razdoblju simboli doživljavaju kao sredstvo komunikacije pa dječji crteži postaju sredstva kojima djeca komuniciraju. Ipak, simboli više služe za komunikaciju sa samim sobom nego s vršnjacima (Grgurić, Jakubin, 1996). Dijete crta svijet onako kako ga vidi, a ne onako kako zapravo izgleda.

Grgurić i Jakubin (1996) navode kako „crteži ove faze razvitka djetetove likovnosti ispunjeni su složenim simbolima koji se ne odnose na konkretne objekte nego na njihove značajke ili na akciju“ (Grgurić, Jakubin, 1996; str. 48). To znači da djeca koriste razne simbole kako bi prikazala pokrete poput trčanja, mahanja, plesanja ili kako bi prikazala zvukove i glazbu. Djeca još uvijek ne obraćaju pažnju na perspektivu i proporciju.

Djeca na svoje crteže počinju crtati liniju koja sugerira nebo i liniju koja sugerira tlo, a figure su sve češće smještene uz sam rub papira koji simbolizira tlo na kojem se stoji. Autori Grgurić i Jakubin (1996) kao najveću promjenu koja se događa u fazi sheme navode promjenu u prikazu ljudskog lika pa objašnjavaju kako:

„ne zadovoljava više reprezentacija glava – noge, pojavljuje se tijelo, ruke izlaze iz njega a ne iz glave, a završavaju prstima, iako ne uvijek valjana broja. Noge su uglavnom naznačene dvostrukom crtom, s naznakama stopala, cipela, čak i nožnih prsta. Pojavljuju se kosa i naznaka odjeće.“
(Grgurić, Jakubin, 1996, str. 52)

Djeca prilikom crtanja koriste puno raznih boja, bojama naglašavaju detalje koji su im bitni, a boje biraju slobodno i neopterećeno stvarnom bojom nečega (Grgurić, Jakubin, 1996).

Dječja vizualna memorija sve je razvijenija pa dijete stvara vizualne predodžbe koje koristi pri crtanju. Pojavljuju se simboli te se razvijaju šablone, na primjer, kuća i sunce. Potrebno je zapamtiti kako „dijete ove faze izražava svoje iskustvo, a ne pokušava fotografski vjerno reproducirati oblik što ga vidi“ (Grgurić, Jakubin, 1996; str. 55).

3.2. Faza intelektualnog realizma

Faza intelektualnog realizma faza je u dječjem likovnom izražavanju koja traje od otprilike 6. pa do 11. godine djetetova života. Ovo razdoblje obilježeno je tranzicijom iz vrtića u osnovnu školu. Dakle, dijete je u sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja samo na početku ove faze.

Dijete počinje crtati profil ljudskog lika te sve jasnije, barem odraslom promatraču, crta životne događaje. Osim toga, „pojavljuju se razna individualna rješenja za pojedine objekte, kuće, trgovine, ljudske figure i sl. Iskazane emocije su bogatije i raznovrsnije, a sposobnost rada likovno-tehničkim sredstvima je sve veća, pa se njihova primjena proširuje“ (Grgurić, Jakubin, str. 57, 1996.).

U ovoj fazi javljaju se neki načini likovnog izražavanja kao što su transparentan prikaz, prikaz akcije u fazama kretanja, emocionalna proporcija, rasklapanje i prevaljivanje oblika te vertikalna, obrnuta i poliperspektiva (Grgurić, Jakubin, 1996).

Karakteristika je transparentnog prikaza da je na crtežu vidljivo i ono što se zapravo ne vidi. Na primjer, dijete crta trudnu ženu na način da je u trbuhu vidljiva beba ili crta kuću u kojoj je vidljiv sav interijer, gotovo kao da jednog zida kuće nema i može joj se promatrati unutrašnjost.

Kod prikaza akcije u fazama kretanja dijete to prikazuje u koracima. Tako će mahanje rukama biti prikazano kao da lik ima više ruku.

Emotivna proporcija vidljiva je kada dijete nešto njemu posebno važno prikaže puno veće od onoga što mu nije toliko bitno, bez obzira na stvarnu veličinu. Isto tako, dijete će nešto što je u stvarnosti različite veličine nacrtati jednako velikima ako mu je jednako važno. Dijete svijet oko sebe doživljava subjektivno.

Prevaljivanje oblika događa se jer dijete još ne posvećuje pretjeranu pažnju liniji tla, nego svaki lik crta tako da ima svoje tlo, zbog čega može djelovati da su neki likovi prevaljeni na tlo.

Rasklapanje oblika vidljivo je na dječjim crtežima na kojima dijete nacrtala neki predmet tako da je vidljiv sa svih strana, kao da je oblik rasklopljen.

Od perspektiva u dječjim likovnim ostvarenjima može se prepoznati vertikalna perspektiva u kojoj se oblici nižu po papiru jedan iznad drugoga te se ono što je u prvom planu nalazi u donjem dijelu papira. Prepoznaje se i obrnuta perspektiva kod koje je ono što je dalje prikazano veće od onoga što je bliže te poliperspektiva kod koje se prepoznaju razni kutovi gledanja, što znači da je dijete predmete crtalo na način da su nacrtani kao da su gledani i odozgo i sa strane.

Faza intelektualnog realizma, zbog svega što ju karakterizira, može se nazvati i zlatnim dobom dječjeg likovnog izražavanja (Grgurić, Jakubin, 1996).

4. ANALIZA LIKOVNIH RADOVA

Likovna analiza prema Huzjaku (n.d.) znači raščlanjivanje likovnog djela na sastavne elemente i njihove međudnose i kompozicijske elemente te uočavanje tih sastavnih elemenata na likovnom djelu. Sastavni su elementi likovnoga djela kod slike boja, ploha i ton, kod crteža crte i točke, a kod kipa volumen, površina i prostor. Kompozicijski su elementi kontrast, ritam, ravnoteža i proporcije. Prilikom analize likovnoga djela pažnja se obraća na motiv, materijal i tehniku.

Likovni je motiv ono što je prikazano na likovnom djelu. To je ono što djeca prikazuju na svojim likovnim radovima.

Likovne tehnike mogu biti crtačke, slikarske, grafičke ili kiparske tehnike. Likovne su tehnike svi materijali koji se mogu koristiti pri stvaranju likovnog djela.

Prema autorima Hercegu, Rončeviću i Kalavarisu (2010) analiza likovnog djela, bilo ono umjetničko likovno djelo ili dječji likovni uradak, temelji se na četiri cjeline umjetničke kvalitete djela.

Postupak analize likovnih djela provodi se na temelju kriterija:

- „1. osobno likovno iskustvo promatrača o umjetničkim djelima
2. spontane doživljajne reakcije na neposredan dojam o djelu
3. analize umjetničkog djela na osnovi navedenih kriterija: fizička pojava djela (motiv i tema, likovna tehnika, likovni jezik i likovna poruka), individualnost umjetnika (likovno-kreativne sposobnosti umjetnika, obilježja individualnosti i metoda oblikovanja, prostorno vremenski okvir nastajanja djela (vrijeme nastanka djela – stil i pravac, prostor nastanka, geografsko-klimatski okvir i nacionalna tradicija te socijalni okviri umjetnika, naručitelja i korisnika)
4. sintetičko doživljavanje likovnog djela i njegove osnovne poruke.“ (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010, str. 33)

4.1. Kako analizirati dječji likovni uradak?

Pri analizi dječjeg crteža posebnu pažnju treba obratiti na detalje koji se nalaze na crtežu, na boje koje dijete koristi, atmosferu kojom crtež odiše te na to kako su pojedini elementi raspoređeni po papiru.

Dobar je dječji uradak onaj koji je iskren i osoban te je otkrivajući i za dijete i za odrasle, a dječji uradak koji nije originalan i ne otkriva ništa novo ili posebno onaj je koji je precrtan ili kopiran, koji ne odražava ništa o dječjem shvaćanjima i stavovima (Herceg i suradnici, 2010).

Postupak analize dječjeg crteža prema Hercegu i suradnicima (2010) jest:

1. Osobno likovno iskustvo promatrača – osoba promatra dječji crtež te na temelju svog iskustva daje mišljenje i procjenu dječjeg likovnog uratka
2. Spontana doživljajna reakcija na neposredan dojam o dječjem uratku – procjena kreativnosti djeteta te je li likovni uradak nastao slobodno ili pod utjecajem uzora i sugestija
3. Analiza dječjeg uratka na temelju navedenih kriterija – kriteriji na koje se obraća pažnja jesu fizička pojava djela koja podrazumijeva motiv i temu, likovnu tehniku, likovni jezik te likovnu poruku, individualnost djeteta koja podrazumijeva likovno-kreativne sposobnosti djeteta, obilježja individualnosti i metoda oblikovanja te prostorno-vremenski okvir nastajanja djela

4. Sintetičko doživljavanje likovnog djela i njegove osnovne poruke – opći dojam o likovnom uratku.

U dječjim likovnim uradcima simbolika boje ima veliku važnost. Boje na crtežu često ovise o djetetovom emocionalnom stanju, ali i o tome koje boje voli. Zbog toga se pri psihološkoj analizi dječjih likovnih radova pažnja pridaje bojama koje dijete koristi. Zanimljivo je kako postoje razlike u likovnom izražavanju dječaka i djevojčica. Razlike su vidljive u tematici crteža, u načinu crtanja, ali i u bojama koje dijete koristi pri crtanju. Prema nekim istraživanjima postoji razlika u korištenju boja kod osoba muškog i ženskog spola, što znači da će u prosjeku likovni rad koji je napravila osoba ženskog spola imati više boja nego likovni rad osobe muškoga spola (Mandrappa, 2015). Iako djeca predškolske dobi najčešće ne koriste lokalnu boju, boje koje koriste u likovnom izražavanju imaju određenu simboliku na koju je potrebno obratiti pažnju pri analizi dječjeg likovnog rada.

Crvena je boja vrlo česta boja u crtežima. To je boja koja označava kretanje, živahnost i uzbuđenost. Crvena boja simbolizira radost, ljubav, veselje i strast (Jakubin, 1989). Djeca koja koriste puno crvene boje u likovnom izražavanju često su dinamična, znatiželjna ili nemirna.

Narančasta boja označava životnu radost. Smatra se da je ova boja pokazatelj djetetovog dobrog emotivnog stanja. Narančasta simbolizira plodnost, sjaj i bogatstvo (Jakubin, 1989). Djeca koja pri crtanju koriste mnogo narančaste boje su obično topla i vesela.

Žuta boja veže se uz svjetlost i toplinu. Djeca ju često koriste kada prikazuju neke svečanije životne događaje. Ovu boju naziva se infantilnom bojom zbog toga što ju mlađa djeca često koriste u svojim crtežima, dok ju starija djeca koriste rjeđe. Žuta boja simbolizira znanje, duhovnost, ljudsku misao i mudrost te svjetlost (Jakubin, 1989).

Plava je boja umirujuća te potiče koncentraciju. Iako je hladna, ova boja djeluje ugodno. Različiti tonovi plave boje pridonose različitim osjećajima. Djeca koja koriste mnogo plave boje u crtanju mogu biti osjetljiva, mirna, veoma maštovita i brižna prema drugima. Plava boja simbolizira vjernost, tišinu, jasnoću, nebo, duhovitost i plemenitost (Jakubin, 1989).

Ljubičasta boja u dječjim crtežima označava tužno i nesretno raspoloženje pa dominacija ljubičaste boje u crtežu može označavati da je dijete žalosno ili opterećeno nečime. Ova boja može

djelovati i svečano i tužno. Ljubičasta boja može simbolizirati čarobnjaštvo, pokoru, strpljenje ili dobrotu (Jakubin, 1989).

Ružičasta je boja koju favoriziraju djevojčice te ju često koriste u svome likovnom izražavanju. Ova boja simbolizira slatkoću, sramežljivosti i nježnost, djevojaštvo (Jakubin, 1989). Ružičastu boju koriste djeca koja su kreativna i osjećajna. Djeluje nježno i maštovito.

Zelena boja ona je koja djeluje opuštajuće i umirujuće, a ovu boju koriste djeca koja su stabilna i smirena. Ipak, tamnozeleno boja na crtežu može ukazati na potiskivanje emocija. Razne nijanse zelene boje djeluju različito pa tako žutozeleni tonovi djeluju živo i uzbudljivo, dok plavozeleni tonovi sugeriraju nešto otrovno. Ova boja simbolizira mir i nadu, vjeru i obožavanje (Jakubin, 1989).

Crna, kao i bijela, nije boja, no ima određeno djelovanje na ljudsku psihu. Crna izaziva osjećaj straha i tjeskobe. Puno crne na djetetovom crtežu može ukazivati na neki problem te potiskivanje emocija i strah. Crna simbolizira žalost, tajanstvenost i razne probleme (Jakubin, 1989). Crna boja ukazuje da je emocionalno stanje djeteta loše (Vrsaljko, Radulović, 2013).

Bijela djeluje nježno i čisto. Ona simbolizira čistoću, red, poštenje i istinitost, nevinost (Jakubin, 1989). Kada dijete ostavlja puno bijelog, čistog prostora na papiru, to može ukazivati na hiperaktivnost. Osim toga, može označavati i osjećaj izolacije.

Osim boje, pri promatranju dječjeg crteža pažnju treba obratiti na potez i predmete koje dijete prikazuje na svojim crtežima.

Svaki potez crtaćim sredstvom ostavlja trag na papiru. Karakter poteza može govoriti o obilježjima djetetovog karaktera. Lagan potez koji se jedva vidi na papiru može ukazivati na bojažljivost, osjetljivost ili suzdržanost. S druge strane, naglašen potez, grub i čvrst, može sugerirati kako se radi o agresivnom djetetu. Siguran i odvažan potez može ukazivati na samouvjerenost i sigurnost.

Predmeti koje dijete prikazuje na svojim crtežima govore o tome kako dijete doživljava određeni predmet, a može ukazivati i na dječje strahove. Predmeti koje dijete crta mogu imati skrivenu simboliku.

4.2. Analiza dječjih crteža

Za potrebe pisanja ovoga rada prikupljena su trideset i tri dječja crteža koja su napravila djeca iz predškolskih skupina dječjeg vrtića iz Karlovca. U nastavku će biti prikazane likovne analize dječjih radova.

Tema je dječjih uradaka „Ja kada se igram s prijateljima“.

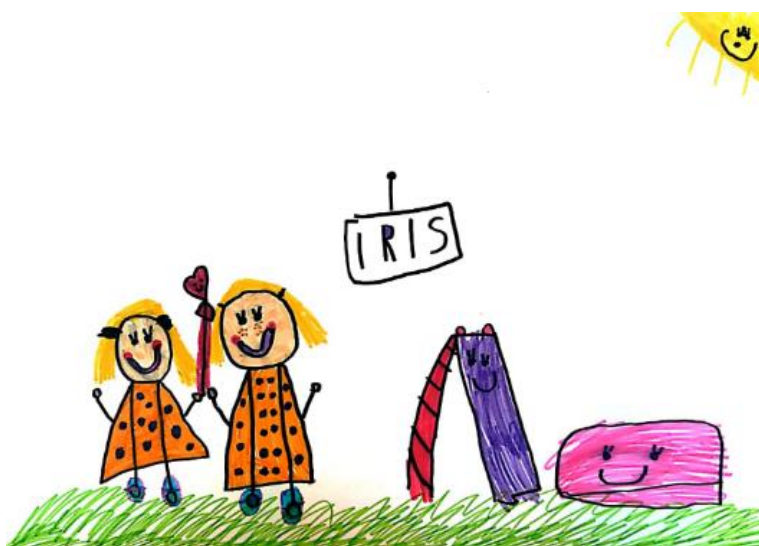
Slika 1. Dječji uradak (šest godina) - Igra školice

Slika 1. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu u igri, sunce i travu, a školica „lebdi“ između njih. Sunce se nalazi u gornjem desnom dijelu papira te na suncu vidimo oči, nos i usta. Djevojčice su prikazane slično. Imaju istu odjeću i frizure. Likovna je tehnika kojom je nastao crtež flomaster. Dijete likove i predmete prikazuje njihovom lokalnom bojom, a boje koje koristi intenzivne su. Dijete je na originalan način interpretiralo motiv. Način oblikovanja sukladan je dobi djeteta, no može se primijetiti kako dijete ne obraća pažnju na valjani broj prstiju na rukama. Crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 2. Dječji uradak (pet godina i sedam mjeseci) - igra vani

Slika 2. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu kako se igraju vani. Vidimo plavo nebo i zelenu travu te crveni tobogan. I na ovom crtežu može se uočiti sličnost u prikazu djevojčica. Djevojčice imaju nacrtane oči i usta, sretne su. Likovna je tehnika kojom je nastao crtež flomaster, a boje su žarke i intenzivne. Naznačeni su tlo, zrak i nebo. Likovima su nacrtane noge i ruke, na nogama su naznačena stopala, a na rukama dlanovi bez prstiju. Način oblikovanja sukladan je dječjoj dobi pa se crtež može svrstati u fazu izražavanja složenim simbolima

Slika 3. Dječji uradak (pet godina i devet mjeseci) - igra na igralištu

Slika 3. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu u igri na igralištu, stoje na travi, a pokraj njih su nacrtani predmeti s igrališta. U gornjem kutu papira nacrtano je sunce koje ima oči, nos i usta. Također, možemo uočiti da su i predmetima s igrališta nacrtane oči i usta, kao i srcu koje se nalazi između djevojčica. I ovdje možemo uočiti sličnost u prikazu djevojčica. Na sredini papira istaknuto je ime. Naznačeno je tlo. Dijete koristi mnogo boja. Na licu je nacrtano mnogo detalja, nacrtane su noge sa stopalima i ruke bez naznačenih prstiju. Korištena likovna tehnika jest flomaster. Način djetetova oblikovanja odgovara dobi te crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 4. Dječji uradak (pet godina i osam mjeseci) - igra nogometa

Slika 4. – Dječak je nacrtao sebe i dva prijatelja u igri nogometa. Uočavamo da je bojom ispunjen cijeli papir, a prevladava plava. Razlika između tla i zraka nije vidljiva. Sunce je nacrtano u gornjoj polovici papira. Primjećuje se kako jedan nacrtani ljudski lik ima oči, nos i usta, dok ostali nemaju. Nogometni gol zauzima cijeli lijevi rub papira. Likovna tehnika koju je dijete koristilo jest flomaster. Potezi flomastera djeluju brzo i naglo. Osim dominantne plave, ostale korištene boje su tamnije. Na likovima je naznačeno tijelo, ruke i noge, vidljiva je kosa i odjeća. Po svemu navedenome crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 5. Dječji uradak (šest godina i četiri mjeseca) - igra loptom

Slika 5. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu u igri loptom. Na crtežu vidimo jasno odijeljeno tlo, zrak i nebo. U gornjem kutu papira nacrtano je sunce. Djevojčice stoje na travi između cvijeća. Možemo uočiti kako se pravilno izmjenjuju ljubičasto i crveno cvijeće. Na sredini donjeg dijela papira nacrtana je lopta. Djevojčica je sebe i prijateljicu prikazala slično, izrazi lica nacrtani su tako da djevojčice izgledaju radosno. Na licima je nacrtano mnogo detalja. Pažnja je posvećena odjeći. Likovi su prikazani u kretanju. Vidljive su ruke na kojima nisu naznačeni prsti i noge s naznačenim stopalima. Likovna je tehnika flomaster. Crtež pripada fazi intelektualnog realizma.

Slika 6. Dječji uradak (šest godina i dva mjeseca) - igra s prijateljima

Slika 6. – Djevojčica je nacrtala sebe i četiri prijatelja na livadi. Središnje mjesto na papiru zauzima duga. Duga je također nacrtana i na poleđini papira. U gornjem kutu nacrtano je sunce koje ima oči i usta. Djeca stoje u travi te imaju ruke u zraku, sretni su. Vidljivo je kako je svaka djevojčica nacrtana tako da ima različitu frizuru, dok su im izrazi lica i stil odjeće slični te se haljine razlikuju u boji. Vidljiva je određena individualnost u prikazu likova. Korištena je likovna tehnika flomaster. Korišteno je mnogo različitih boja, no na prvi pogled pažnju privlači zelena boja koje ima najviše. Na nogama su nacrtana stopala, a na rukama točan broj prstiju. Način oblikovanja sukladan je dječjoj dobi te crtež pripada ranoj fazi intelektualnog realizma.

Slika 7. Dječji uradak (šest godina) - igra obitelji

Slika 7. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijatelje u igri obitelji. Pažnju privlači činjenica kako je djevojčica nacrtala sebe i prijateljice u igri, no dva su lika nacrtana veće od trećeg lika. Manji lik nalazi se između većih likova. Nacrtni je unutarnji prostor s nekoliko detalja poput slika na zidovima, dvije svjetiljke i prozora. Na crtežu su uočljivi obojani detalji, a to su svjetiljke, haljine i oči. Likovi imaju nacrtana nasmiješena lica. Likovi imaju ruke s dlanovima i prstima te noge sa naznačenim stopalima. Drvene su bojice likovna tehnika korištena za izradu ovog uratka. S obzirom na način oblikovanja, crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 8. Dječji uradak (šest godina i pet mjeseci) - igra s prijateljicom

Slika 8. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu u igru u stolno-manipulativnom centru. Između djevojčica nacrtano je srce. Vidljivo je da su likovima nacrtane oči i usta, rumeni obrazi, a pažnju privlače uši s velikim naušnicama. Likovima su nacrtane noge s naznačenim stopalima, a zanimljivo je kako su prsti drugačije nacrtani na svakom liku. Vidljivo je da je dijete puno pažnje posvetilo detaljima. Likovna tehnika u kojoj je rad nastao drvene su bojice. Korišteno je mnogo različitih boja, a plave boje ima najviše. Može se uočiti poliperspektiva. Likovi djevojčica prikazani su kao da su gledani frontalno, a stol kao da je gledan iz ptičje perspektive. Način oblikovanja prikladan je dobi djeteta pa ovaj crtež može biti svrstan u fazu intelektualnog realizma.

Slika 9. Dječji uradak (šest godina i jedan mjesec) - igra autićima

Slika 9. – Dječak je nacrtao sebe i prijatelje u igri autićima. Nacrtani predmeti nalaze se unutar okvira. Uočljiva su dva plava pravokutnika na sredini papira. Uz gornji rub papira nacrtani su stolovi. Likovi imaju nacrtane oči i usta, nasmiješeni su. I na ovom uratku može se zamijetiti kako su likovima ruke drugačije prikazane. Likovna su tehnika drvene bojice, a od boja najviše su zastupljene plava i smeđa. Na ovom uratku uočljivo je prevaljivanje oblika, ljudski likovi imaju svoje tlo, a stolovi imaju svoje tlo. Pojava prevaljivanja oblika karakteristična je za fazu intelektualnog realizma.

Slika 10. Dječji uradak (šest godina i osam mjeseci) - igra na igralištu

Slika 10. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljice u igri na igralištu. Na crtežu uočavamo mnogo srca raznih boja. Djevojčice su nacrtane tako da zauzimaju središnji dio papira, a srca se nalaze oko njih. Može se uočiti da likovi djevojčica lebde iznad nacrtanog tla i trave. U donjem lijevom kutu nacrtan je životinjski/čudovišni lik s rogovima. Likovi su dijagonalno poredani od donjeg lijevog kuta prema gornjem desnom kutu. Ljudski likovi nemaju naznačene prste na rukama i stopala na nogama. Na licu ima malo detalja. Čudovišni lik koji je dijete nacrtalo može ukazivati na neki djetetov strah. Na donjem dijelu crteža prevladavaju crna i crvena boja, a na gornjem dijelu vidljive su vedrije boje. Korištena likovna tehnika drvene su bojice. Prema načinu oblikovanja ljudskih likova ovaj crtež mogao bi se svrstati u fazu izražavanja složenim simbolima.

Slika 11. Dječji uradak (šest godina i dva mjeseca) - igra Memory

Slika 11. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu kako igraju Memory. Primjećuje se sličnost s još jednim crtežom iz iste odgojne skupine (slika 8). Vidljivo je kako djevojčica pridaje pažnju detaljima prilikom crtanja. Na nacrtanim likovima uočavamo oči s detaljima (zjenica, trepavice), nos, usta i uši. Prikazane su noge sa stopalima te ruke s točnim brojem prstiju. Crtež je izveden drvenim bojicama. Dijete je za prikaz odjeće koristilo mnogo boja, dok je interijer prikazan u svega dvije boje, žutoj i plavoj. Način oblikovanja sukladan je dječjoj dobi pa ovaj uradak pripada fazi intelektualnog realizma.

Slika 12. Dječji uradak (šest godina i šest mjeseci) - Memory sa slovima

Slika 12. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu kako igraju Memory sa slovima. Na središnjem dijelu papira nacrtani su stolovi s igrama, a likovi djevojčica nacrtani su svaki s jedne strane. Likovi imaju oči, nos, usta i uši. Uši su posebno uočljive jer su obojane plavom bojom. Zanimljivo je kako je djevojčica nacrtala stopala. Prikazana su bosa stopala. Uočljiva je sličnost u crtanju dlanova i stopala. Crtež je nastao drvenim bojicama. Sredinom papira dominira žuta boja, a odjeća likova prikazana je u crvenkastim nijansama. Na uratku je uočljiva poliperspektiva. Likovi djevojčica nacrtani su kao da su gledani frontalno, dok su stolovi nacrtani kao da su gledani iz ptičje perspektive. Ovakav način likovnog izražavanja karakterističan je za fazu intelektualnog realizma.

Slika 13. Dječji uradak (šest godina i šest mjeseci) - čitanje

Slika 13. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu u igri „Čitamo knjige“. Sve što je nacrtano nalazi se unutar pravokutnog okvira. Vidimo tri nacrtana lika koji u rukama drže knjige te prozore, svjetiljke i tepih. Na prikazanim djevojčicama uočavamo puno detalja, na licima su vidljive obrve, oči sa zjenicama i trepavicama, nos, usta te uši. Pažnja je pridana i odjeći koja je vrlo šarena. Uradak je nacrtan drvenim bojicama. Dijete je koristilo mnoštvo boja te je već na prvi pogled crtež izrazito šaren te zbog boja djeluje veoma razigrano. Crtež pomalo podsjeća na već ranije prikazan crtež (slika 7). Uočljivo je kako su dva lika nacrtana ponešto veće od središnjeg lika. Ovaj uradak pripada fazi intelektualnog realizma te je način oblikovanja sukladan dječjoj dob.

Slika 14. Dječji uradak (šest godina i pet mjeseci) - igra autićima

Slika 14. – Dječak je nacrtao sebe i prijatelje u igri autićima. Nacrtao je četiri osobe, autiće i razne predmete. Vidljivo je kako su osobe nacrtani u parovima, dvije veće i dvije manje, slične osobe. Zanimljive su razlike u prikazu osoba. Kod manjih osoba ruke i noge nacrtane su iz tijela, nacrtane su im oči, nos, usta i uši. Većim likovima noge izlaze iz glave, tijelo im je nacrtano preko nogu, a ruke izlaze iz glave, nacrtane su oči, nos i usta. Oko ljudskih likova nalazi se nacrtano mnoštvo predmeta. Likovna tehnika kojom je nastao ovaj uradak drvene su bojice. Dijete je u crtanju koristilo puno različitih boja. Iako bi prema djetetovoj dobi crtež trebao pripadati fazi intelektualnog realizma, prije pripada u fazu izražavanja složenim simbolima.

Slika 15. Dječji uradak (pet godina) - crtanje

Slika 15. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu kako crtaju za stolom. Nacrtane su dvije djevojčice koje sjede za stolom te dva balona, svaki s jedne strane stola. Sve što je nacrtano nalazi se na sredini donje polovice papira. Na nacrtanim djevojčicama vidljive su oči i usta. Na stolu su nacrtana dva papira na kojima se nalaze crteži te čaša s olovkama. Na crtežu nisu uočljivi detalji na prikazima ljudskih figura koje su vrlo sitne. Naznačene su ruke, noge, tijelo i glava. Likovna tehnika koja je korištena jest flomaster. Boje koje prevladavaju na crtežu jesu plava, žuta, narančasta i zelena. Može se zamijetiti prevaljivanje oblika jer se čini kao da su neke stolice prevaljene na tlo. S obzirom na dječji način oblikovanja, crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 16. Dječji uradak (šest godina) - igra kockicama

Slika 16. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljice kako se igraju kockama. Nacrtane su djevojčice vrlo šarene. Na haljinama se vide nacrtana srca. Pažnja je poklonjena odjeći i kosi. Na licima su nacrtane oči, nos i usta. Prsti na rukama prikazani su krugovima, a svaka ruka ima točan broj prstiju. Zanimljivo je kako je djevojčica nacrtala da ona i prijateljice na nogama nose cipele s potpeticama. Likovna tehnika koju je dijete koristilo drvene su bojice. Prevladavaju crvene i ružičaste nijanse. Vidljiva je originalnost u prikazu ljudskih likova. Način oblikovanja sukladan je dječjoj dobi te se crtež može svrstati u fazu intelektualnog realizma.

Slika 17. Dječji uradak (šest godina) - tobogan, dvorac i klackalica

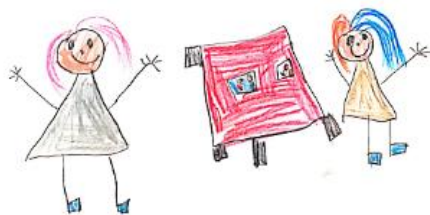
Slika 17. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijatelje kako se igraju na toboganu, dvorcu na napuhavanje i klackalici. Na ovom crtežu u prvom su planu sprave na igralištu. Nacrtano je petero djece koja se igraju na spravama. Na licima su nacrtane oči, nos i usta, no kod sitnije nacrtane djece ti detalji nisu vidljivi. Ruke izlaze iz glave te su prikazane krugovima. Pažnja je posvećena kosi koja je prikazana vrlo bujno. Crtež je napravljen drvenim bojicama. Prevladavaju crvena i ljubičasta. S obzirom na način oblikovanja, crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 18. Dječji uradak (šest godina) - igra loptom

Slika 18 – Dječak je nacrtao sebe i prijatelje kako se igraju loptom. Nacrtana su tri dječaka. Prvo što se uočava na crtežu jesu potezi flomasterom i olovkom koji djeluju nemirno i naglo. Na nekim mjestima boja je probila papir što svjedoči snažnom pritisku i povlačenju flomastera po istom mjestu. Na glavi je nacrtana dugačka kosa, usta i nos te oči. Na dvama likovima uočljive su ruke i noge sa stopalima, dok na krajnjem lijevom liku ti dijelovi tijela nisu jasno vidljivi. Na rukama nisu naznačeni prsti, a ruke djeluju kao da izlaze iz glave. Na crtežu prevladava zelena boja. Dječji način oblikovanja nije sukladan dječjoj dobi te bi crtež prema nekim karakteristikama mogao pripadati u početnu fazu izražavanja složenim simbolima.

Slika 19. Dječji uradak (pet godina) - igra čavličima

Slika 19. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu kako se igraju čavličima. Na sredini papira nacrtan je stol sa stolno-manipulativnom igrom čavličima te dvije djevojčice, jedna s lijeve, a druga s desne strane stola. Na crtežu vidimo kako su djevojčicama nacrtane oči, nos i usta te bujna kosa. Odjeća je nacrtana vrlo jednostavno, bez detalja. Nacrtane su noge sa stopalima i ruke s prstima, a na svakoj ruci nacrtano je pet prstiju. Korištena likovna tehnika drvene su bojice. Boje djeluju blijedo i prigušeno, a na prvi pogled pažnju privlači stol crvene boje. Način oblikovanja prikladan je dobi djeteta te ovaj likovni uradak može biti svrstan u fazu izražavanja složenim simbolima.

Slika 20. Dječji uradak (šest godina) - igra košarke

Slika 20. – Dječak je nacrtao sebe i prijatelja kako igraju košarku. Vidimo nacrtana dva dječaka, dva koša za košarku, košarkašku loptu, sunce te tlo i nebo. Možemo zamijetiti kako je dječak prilikom crtanja ljudskih likova posvetio pažnju detaljima pa tako vidimo nacrtane obrve, oči, nos, usta, uši i kosu. Na svakoj ruci nacrtano je pet prstiju. Nacrtane su noge sa stopalima. Likovna tehnika kojom je crtež nastao drvene su bojice. U crtanju je korišteno puno boja. Uočljiva je individualnost u stvaranju crteža te posvećivanje pažnje detaljima. Zanimljivi su košarkaški koševi koji imaju ekrane s rezultatima, a i košarkaška je lopta prikazana vrlo precizno. Ovaj je uradak po načinu oblikovanja sukladan dječjoj dobi te crtež pripada fazi intelektualnog realizma.

Slika 21. Dječji uradak (šest godina) - igra nogometa

Slika 21. – Dječak je nacrtao sebe i prijatelja kako igraju nogomet. Vidimo nacrtana dva dječaka, dva nogometna gola, loptu i travnjak. Primjećujemo kako su nacrtani svi dijelovi tijela, noge i ruke, trup, vrat i glava. Na glavi su nacrtane oči i usta, jedan dječak ima nacrtane oči sa zjenicama, dok drugi ima nacrtane obrve, trepavice i oči bez zjenice. Možemo primijetiti kako broj prstiju na ruci varira između pet i šest prstiju. Dijete još ne pridaje pažnju točnom broju prstiju na rukama. Crtež je nastao kombinacijom olovke i drvene bojice. Od boja na crtežu uočavamo samo zelenu. Ovaj uradak pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

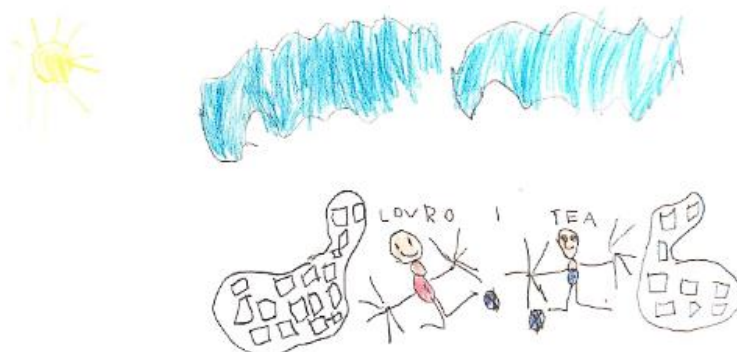
Slika 22. Dječji uradak (šest godina) - igra nogometa

Slika 22. – Dječak je nacrtao sebe i prijatelja kako igraju nogomet. Vidimo nacrtana dva dječaka, nogometnu loptu, gol, travnjak, oblake i sunce na gornjoj polovici papira, dok je na donjoj polovici papira prikazan rezultat utakmice. Vidimo kako je dječak crtanjem puno lopti dočarao kretanje lopte, dakle uočava se prikaz akcije u fazama kretanja. Prilikom crtanja ljudskih likova posvetio je pažnju detaljima pa možemo uočiti kosu, uši, obrve, oči, nos i usta, dlanove, pet prstiju na svakoj ruci, naznake noktiju, vrat, trup, ruke i noge. Crtež je nastao kombinacijom olovke i drvenih bojica. Na crtežu vidimo zelenu, žutu i plavu boju. Zanimljivo je kako je dječak obojao tek jedan od triju nacrtanih oblaka. S obzirom na detaljnost u prikazu ljudskih likova i prikaz akcije u fazama kretanja, crtež pripada fazi intelektualnog realizma.

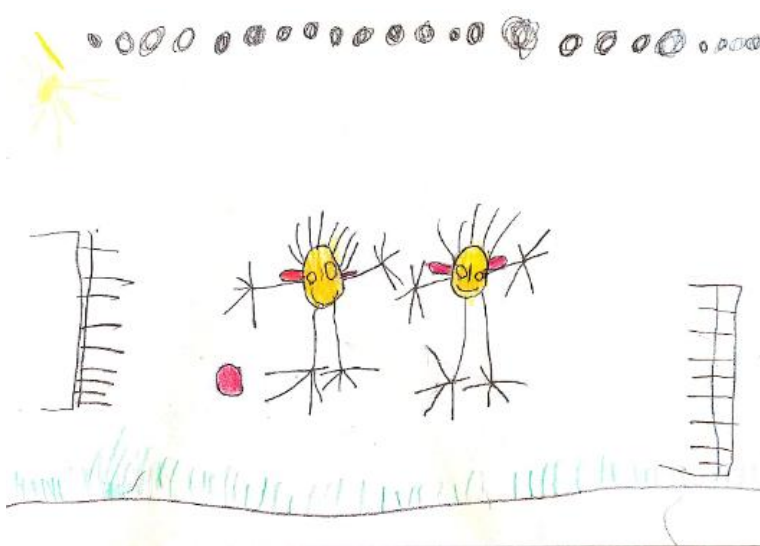
Slika 23. Dječji uradak (šest godina) - igra u prirodi

Slika 23. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu kako se igraju u prirodi. Vidimo dvije djevojčice, ptice, stablo, kućicu, sunce, nebo i oblake te lišće i gljive na tlu. Možemo uočiti transparentnost u prikazu djevojčica. Vidimo im trup, ruke i noge, nožne prste, a preko toga su zatim nacrtane haljine i cipele. Na svakoj ruci nacrtano je pet prstiju, dok su na nogama tri prsta. Na glavi vidimo bujnu kosu, oči i usta. Djevojčice su nacrtane gotovo identično. Ovaj uradak nacrtan je drvenim bojicama. Korišteno je mnogo boja te crtež ostavlja veseo i razigran dojam. Gledanjem uratka može se dobiti dojam linearne perspektive jer su djevojčice nacrtane na travi na rubu papira, one su bliže, dok su stablo i kućica nacrtani malo iznad na gornjem rubu trave, oni su dalje. Načinu oblikovanja sukladan je dječjoj dobi te pripada fazi intelektualnog realizma.

Slika 24. Dječji uradak (šest godina) - igra loptama

Slika 24. – Dječak je nacrtao sebe i prijateljicu kako se igraju loptama. Vidimo nacrtana dva djeteta, dvije lopte, oblake, sunce i travu te dva gola. Ne možemo uočiti razliku između nacrtanoga dječaka i djevojčice, nema elemenata koji sugeriraju spol. Vidimo nacrtane glavu s očima i ustima, vrat i trup iz kojeg izlaze noge i ruke. Na svakoj ruci vidimo po pet prstiju. Nijedan ljudski lik nema nacrtanu kosu. Iako je nacrtana trava, dječak i djevojčica nacrtani su kako lebde iznad nje. Crtež je napravljen olovkom i drvenim bojicama. Dominiraju oblaci koji su prikazani veće od ostalih nacrtanih likova na papiru i plava boja. Prema načinu oblikovana crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 25. Dječji uradak (pet godina) - igra nogometa

Slika 25. – Dječak je nacrtao sebe i prijatelja kako igraju nogomet. Vidimo nacrtana dva dječaka, loptu, dva gola, sunce, oblake te travu. U likovnom prikazu dječaka uočavamo „glavonošce“. Iz glave izlaze ruke i noge, a i na rukama i na nogama nacrtano je po pet prstiju. Na glavi se vide kosa, uši, oči, nos i usta. Tlo je prikazano linijom na kojoj je nacrtana trava, a oblaci krugovima. Crtež je napravljen u kombinaciji olovke i drvenih bojica. Na crtežu je dominantna žuta boja, a vidljive su još zelena i crvena. Način oblikovanja nije u skladu s djetetovom dobi. Prema dobi djeteta crtež bi trebao pripadati fazi izražavanja složenim simbolima, no prisustvo glavonožaca sugerira kako crtež pripada fazi izražavanja primarnim simbolima.

Slika 26.. Dječji uradak (šest godina) - igra u prirodi

Slika 26. – Djevojčica je nacrtala sebe i dvije prijateljice kako se igraju u prirodi. Vide se tri djevojčice, stablo s kućicom, trava, nebo i sunce. Na stablu je nacrtano šareno lišće, a oko kućice na stablu srca. Pažnja je posvećena frizurama. Na glavama, osim kose, uočavaju se oči i usta. Iz trupa izlaze ruke i noge prikazane kao crte, no na njima nema prstiju ili cipela. Tlo je prikazano zelenom linijom, a nebo plavom bojom. Crtež je napravljen drvenim bojicama. Korišteno je puno boja, no zbog puno praznog prostora na papiru boje ne dolaze toliko do izražaja. Način oblikovanja u skladu je s dobi djeteta pa crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 27. Dječji uradak (šest godina) - igra u prirodi

Slika 27. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu u prirodi. Na crtežu se može uočiti puno detalja, dvije djevojčice, stabla s kojih pada šareno lišće, pticu na grani i ptice koje lete, sunce, oblake i nebo. Vidljivo je kako je odjeća nacrtana transparentno, kroz haljine se vidi trup. Iz trupa izlaze ruke s pet prstiju i noge, prikazani su tankim crtama. Na glavi je nacrtana kosa i oči, nos te usta. Likovna tehnika kojom je napravljen crtež drvene su bojice. Zanimljivo je kako su ljudski likovi prikazani u samo jednoj boji, to jest monokromatski. Jedna je djevojčica zelena, a druga ružičasta. Nacrtani su šareni listovi koji padaju s drveća. Nema naznačenog tla, no prikazano je nebo plave boje. Način oblikovanja u skladu je s dobi djeteta i crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 28. Dječji uradak (šest godina i tri mjeseca) - igra u vrtiću

Slika 28. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijatelje kako se igraju u sobi dnevnog boravka u vrtiću. Na crtežu vidimo razne detalje, nekoliko igara, prozor kroz koji se vidi nebo i sunce. Tri se djevojčice igraju za stolom, a jedan dječak sjedi na podu. Dječak koji se igra sam ne djeluje odbačeno, već je nasmiješen i sretan. Iznad stola za kojim sjede djevojčice nacrtano je veliko srce. Zanimljiv je odabir boja. Djevojčice su prikazane u vedrim bojama, oko njih dominira ružičasta, dok je distancirani dječak prikazan crno. Prikazani ljudski likovi vrlo su sitni te na njima nije uočljivo mnogo detalja, ruke i noge prikazane su crtama te nisu naznačena stopala ili prsti na rukama. Likovna tehnika kojom je napravljen crtež drvene su bojice. Prema načinu oblikovanja crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima.

Slika 29. Dječji uradak (šest godina i četiri mjeseca) - igra kockama

Slika 29. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu kako slažu kocke za stolom. Vidimo dvije djevojčice, stol i stolice na kojima se nalaze kockice i prozor kroz koji proviruje sunce. Prikazi djevojčica razlikuju se u boji haljine i frizuri. Izrazi lica zbog načina crtanja očiju djeluju sretno i spokojno. Na licu, osim očiju, vidimo trepavice, nos i usta. Tijelo je nacrtano u obliku trokuta. Može se uočiti kako su na svakoj ruci nacrtana po tri prsta. Ruke su prikazane tankim crtama. Crtež je nastao kombinacijom olovke i drvenih bojica. Iako na crtežu ima više boja, najuočljivije su žuta i ružičasta. Djeluje kao da je mnogo pažnje posvećeno kockicama na stolu jer su nacrtane precizno i detaljno. Prema načinu oblikovanja crtež pripada fazi izražavanja složenim simbolima

Slika 30. Dječji uradak (šest godina i dva mjeseca) - igra badmintona

Slika 30. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijateljicu kako igraju badminton. Vidimo dvije djevojčice kako stoje na livadi i igraju se, svaka u ruci drži reket, a jedna reketom udara lopticu. Između njih nalazi se sunce. Ljudski likovi prikazani su s puno detalja. Vidimo trup, noge i cipele, ruke s prstima i dlanovima nacrtanim u obliku kruga s naznakama prstiju, vrat i glavu na kojoj su nacrtane oči sa zjenicama i trepavicama, nos i usta. Pažnja je poklonjena i frizurama. Jedna djevojčica prikazana je kako reket drži dvjema rukama. Prikazana je trava, dok nebo nije naznačeno. Crtež je nastao kombinacijom olovke i drvenih bojica. Način oblikovanja sukladan je dobi djeteta, a crtež pripada fazi intelektualnog realizma.

Slika 31. Dječji uradak (šest godina i jedan mjesec) - igra u vrtiću

Slika 31. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijatelje kako se igraju u vrtiću. Prostor vrtića naznačen je ljubičastim lukom, ispod luka nalazi se troje djece i razni namještaj iz vrtićke sobe. Iznad luka vidimo tri oblaka, ali i tri sunca. U crtanju ljudi uočavamo transparentnost. Kroz cipele se vide stopala, a kroz odjeću trup. Vidimo nacrtane ruke i noge, trup, vrat i glavu na kojoj su nacrtane oči, nos, usta i kosa. Nos je prikazan veoma detaljno. Uočavamo poliperspektivu. Na prikazu su neki predmeti prikazani kao da su gledani odozgo, a neki kao da su gledani frontalno. Crtež je napravljen drvenim bojicama. Iako ima mnogo boja, ljubičasta boja privlači pažnju te djeluje kao da obavija predmete koji su nacrtani unutar ljubičastog luka. Vidljiva je posvećenost detaljima prilikom crtanja. Način oblikovanja u skladu je s dobi djeteta te crtež pripada fazi intelektualnog realizma.

Slika 32. Dječji uradak (šest godina i četiri mjeseca) - igra vilenjaka

Slika 32. – Djevojčica je nacrtala sebe i prijatelja kako se igraju vilenjaka. Dječak i djevojčica nacrtani su ispod duge, imaju krila i čarobne štapiće. Na nogama imaju čizmice, djevojčica nosi haljinu, a dječak hlače i majicu. Izrazi lica im se razlikuju, djevojčica ima širok osmijeh, oči sa zjenicama i trepavicama, dok dječak ima blagi osmijeh, oči i obrve. Između njih je nacrtano cvijeće. Izvan duge nacrtani su oblaci, stablo, nebo i sunce. Naznačeno je tlo i nebo. Može se uočiti emotivna proporcija jer su ljudski likovi prikazani mnogo veće nego stablo. Crtež je napravljen kombinacijom olovke i drvenih bojica. Iako ima mnogo boja, prevladavaju ružičasta i ljubičasta. Način oblikovanja u skladu je s dobi djeteta te crtež pripada fazi intelektualnog realizma.

Slika 33. Dječji uradak (šest godina i pet mjeseci) - igra vani

Slika 33. – Dječak je nacrtao sebe i još dvoje djece kako se igraju vani. Na crtežu vidimo tri ljudska lika. Dva su lika ispod duge, a jedan je sa strane. Uočava se kontrast između njih. Ispod šarene duge nalaze se dječak i djevojčica s krilima u šarenoj odjeći, loptaju se i imaju radosne izraze lica. Oko njih su nacrtane zvjezdice. Naznačene su ruke s prstima i noge sa stopalima. Izvan duge, s desne strane nalazi se stablo s plodovima i sunce. S lijeve strane vidimo crninu i tužnog dječaka. Ispod dječaka nacrtana su tri kruga. U svakoj ruci dječak nosi po jedan kružni predmet. Dječaku su nacrtane noge, no stopala nisu naznačena. Likovi ispod duge podsjećaju na likove prikazane na slici 32. Crtež je nastao drvenim bojicama. Prevladava plava boja, no pažnju privlači kontrast između šarene duge i crnine. Kada promatramo dugu i likove ispod duge, potezi djeluju mirno i precizno, isto kao u prikazu stabla i sunca, no kada promatramo ostatak uratka, potezi djeluju naglo, užurbano, čak i ljuto. Prisustvo crne boje na dječjem uratku obično označava postojanje nekog problema. S obzirom na način oblikovanja, crtež je u skladu s dobi djeteta te pripada fazi intelektualnog realizma.

5. SIMBOLI U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAŽAVANJU

Simboli su dio svakodnevnog života ljudi te se s njima susrećemo u svim sferama ljudskoga djelovanja. Tijekom vremena ljudska je civilizacija razvila sustave simbola koji nose određena značenja. Prva pisma u ljudskoj povijesti, slikovna ili piktografska pisma, koristila su sličice kao simbole koji služe za sporazumijevanje. Isprva je u tim pismima grafički znak predstavljao doslovno ono što prikazuje, a s daljnjim razvojem pisma slika dobiva određeno preneseno asocijativno značenje pomoću kojega se izražava pojam („Simbol“, 2021).

Prema Balić Šimrak, Markulin, Perus (2011) sustavi simbola prisutni su u raznim područjima poput heraldike, sporta, ekonomije, glazbe, u jeziku gluhoonijemih, a mogu se povezati i uz boje, brojeve i govor tijela. Ista skupina autora (2011) navodi kako je simbol vizualni znak ili prikaz koji predstavlja neku ideju. U likovnoj umjetnosti simboli „služe kao vizualni jezik kojim se tumači prizor – posebno do razdoblja moderne. U modernoj i suvremenoj umjetnosti prikazano katkad ne mora gledatelju značiti ništa osobito, ali zato za samog autora ima duboko značenje“ (Šimrak i suradnici, 2011; para. 3).

Često se pogrešno smatra kako su simboli kao što su sunce sa zrakama, kuća s krovom u obliku trokuta, cvijet s pet latica i srca koje djeca koriste u svome likovnom izražavanju rezultat siromašnog likovnog izraza i sklonost kopiranju tuđih ideja, no takvo je shvaćanje simbola pogrešno te je važno poštivati i poticati djetetove interese i način likovnog izražavanja (Balić Šimrak, 2010).

Dijete simbolima koje koristi u svome likovnom izražavanju šalje poruke i komunicira s okolinom te je crtež sredstvo kojim dijete svoje ideje približava odraslima (Vidović, 2015). U početnoj fazi likovnog izražavanja dijete koristi jednostavne simbole pa tako čovjeka crta pomoću kružića i crta. Tada krugovi predstavljaju oči, a crta usta. S vremenom dijete obraća pažnju na sve više detalja pa počinje crtati ljudsko tijelo koristeći okomitu crtu (Vidović, 2015). Simboli s vremenom postaju sve složeniji. Vidović (2015) također navodi kako dijete svojim likovnim uradcima iskazuje interes za fizički i emocionalni aspekt te takvi crteži nose važne poruke odraslima. Stoga je važno da odrasli obrate pažnju na dječje likovne uratke te pokušaju uvidjeti što im dijete tim putem pokušava poručiti.

5.1. Značenje simbola

Likovni simboli prema Belamariću (1987) izražavaju neposredne i trenutne sadržaje te govore o univerzalnim sadržajima života, a likovni izraz najmlađih zasniva se upravo na likovnim simbolima.

Simboli koje djeca koriste u svojim likovnim radovima nose poruke. Balić Šimrak (2010) navodi kako simboli kojima djeca šalju poruke imaju određena značenja pa tako srce označava ljubav, kuća je simbol za toplinu doma, cvijet sugerira ljepotu, a sunce predstavlja ugodu i toplinu.

5.1.1. Linija

U dječjim likovnim uradcima različite linije nose u sebi različita značenja. Djeca linijama prikazuju kretanje, kružecim linijama naznačuju prostor i kretanje prostorom, vibrirajuće linije označuju životnost, zgusnutim linijama stvara mrlje koje prikazuju masu i materiju, nizom linija prikazuje ponavljanje i pravilni red. Vodoravne i horizontalne linije označavaju orijentaciju u

prostoru, kose linije simbol su za nestabilnost. Linijama djeca prikazuju i radnje i živa bića (Belamarić, 1987).

5.1.2. *Krug*

Pojava kruga u dječjem likovnom izražavanju označava prijelaz u višu fazu dječjeg razvoja. U početku krug simbolizira i ljude i životinje i stvari, a kasnije označava cjelovitost i potpunost. Važno je znati kako „u izražavanju djece krug ima univerzalnu vrijednost i može značiti sve oblike, od igračaka i predmeta do životinja, ljudi i prostora“ (Belamarić, 1987; str. 39). Uz to, krug može simbolizirati i kretanje te prostor.

5.1.3. *Čovjek*

Čovjek prije svega predstavlja živo biće, a s vremenom djeca u oblik koji predstavlja čovjeka počinju unositi druge elemente koji nešto simboliziraju. Manji krugovi koje dijete crta u glavi označavaju sposobnost percepcije te gledanja. Usta i nos nisu u središtu interesa mlađe djece. Ruke i noge sugeriraju sposobnost kretanja, dok je trup dio cjeline živog bića (Belamarić, 1987). S vremenom djeca ljudski lik počinju crtati s kosom te pažnju počinju pridavati odjeći. Oko 4. godine djeca pažnju pridaju dijelovima koji tvore cjelinu te od dijelova stvaraju cjelinu, oblik čovjeka tada postaje simbol (Belamarić, 1987).

5.1.4. *Kuća*

Kuća je prostor u kojemu živimo i u kojemu se odvija život te ju djeca u najranijoj dobi prikazuju na način da kuću ne čine zidovi, nego život koji se odvija u njoj (Belamarić, 1987). Način na koji dijete prikaže kuću na svom likovnom uratku nosi puno simbolike pa mala kuća može simbolizirati osjećaj odbijenosti i odbijanje, kuća na kojoj nema vrata predstavlja nedostupnost drugima, dok velika vrata simboliziraju socijalnu dostupnost, a mala vrata neadekvatnost, zatvoreni prozori simboliziraju povučenost, a puno prozora društvenost i želju za kontaktom (Vrsaljko, Radulović, 2013). Osim toga, kuća može simbolizirati majku i sigurnost (Jovičić, Tsitsivas, 2015).

5.1.5. *Drvo*

Drvo je jedan od oblika koji djeca jako često crtaju, a posebno ih intrigira visina i sposobnost rasta drveta (Belamarić, 1987). Dijete će drvo prikazati linijama, a kasnije će se javiti i krug te će drvo biti prikazano vertikalnom linijom koja simbolizira rast i visinu te krugom koji predstavlja krošnju. Crtež drveta može simbolizirati djetetovo emocionalno stanje pa tako veliko i snažno, razgranato drvo simbolizira osobu koja je samopouzdana i snažna (Holcer, 2018). Osim toga, voće koje pada s drveta može predstavljati osjećaj odbačenosti, malo drvo osjećaj ovisnosti i bespomoćnosti, veliko drvo želju za dominacijom, drvo koje je nacrtano na vrhu brda može označavati superiornost, ali i izolaciju, dok prenatrpani korijen simbolizira nesigurnost (Vrsaljko, Radulović, 2013).

5.1.6. *Sunce*

U dječjim prikazima sunca sheme su vrlo uočljive te se rijetko vide izvorni prikazi sunca u dječjim likovnim radovima (Belamarić, 1987). Smatra se kako sunce na dječjim likovnim uradcima predstavlja očinsku figuru (Jovičić, Tsitsivas, 2015). Puno simbolike nosi način kako je dijete prikazalo sunce pa je tako okruglo sunce znak sretnog i pozitivnog djeteta, crtež u gornjem kutu može simbolizirati neki autoritet, dok sunce koje proviruje kroz oblake može ukazivati na loše emocionalno stanje djeteta (Fogarty, 2018).

5.1.7. *Srce*

Simbol srca jedan je od najučestalijih simbola. Shematski prikaz srca simbol je s kojim se svakodnevno susrećemo te označava ljubav, prijateljstvo, zaljubljenost. Simbol kojim se prikazuje srce nema puno veze sa stvarnim izgledom srca. Srca se često mogu uočiti na likovnim uradcima djevojčica (Mandrappa, 2015).

5.2. Pojavnost simbola u dječjim crtežima

U analiziranim dječjim crtežima mogu se uočiti određeni simboli. Te simbole možemo razlikovati po tome koliko su se često pojavili u analiziranim dječjim likovnim uradcima.

S obzirom na zadanu temu, ljudski lik pojavljuje se u svim dječjim crtežima. Prikazi ljudskih likova razlikuju se u mnogočemu, ovisno o stilu i načinu djetetovog likovnog izražavanja. U dobi od pet i šest godina djeca puno pažnje pridaju raznim detaljima na čovjeku pa se na njihovim likovnim uradcima na ljudskim likovima može uočiti mnogo detalja.

Simbol koji je u velikoj mjeri zastupljen na crtežima jest sunce. Nalazi se na osamnaest od trideset i tri dječja crteža. Sunce je prikazano shematski, pomoću punog kruga i linija i u žutoj boji. Na manjem broju crteža sunce se nalazi u gornjem kutu ili ima nacrtano lice. Zanimljivo je kako se na jednom likovnom uratku nalaze čak tri sunca.

Nadalje, srca se mogu uočiti na šest likovnih uradaka, a sve od tih šest crteža napravile su djevojčice. Ovaj simbol najčešće je nacrtan između dvaju ljudskih likova ili tako da okružuje nacrtane likove i predmete, a na jednom su likovnom uratku srca nacrtana na haljinama.

Drvo je idući simbol koji se pojavljuje na analiziranim dječjim crtežima. Nalazi se na pet dječjih uradaka. Na svim crtežima stabla su prikazana shematski, debelo smeđe deblo te okrugla zelena krošnja. Na dva drveta nacrtane su kućice u krošnji.

Na kraju, kućice se u ovim radovima pojavljuju u obliku kućica na drvetu koje su nacrtane na dvama crtežima. Kućice su u obliku pravokutnika, jedna kućica nema krov, dok druga ima krov u obliku trokuta. Na kućicama su naznačena vrata i prozori.

6. ZAKLJUČAK

Proučavanjem dostupne literature koja se bavi tematikom analize dječjih likovnih radova i simbola u dječjem likovnom stvaralaštvu dolazi do spoznaja o važnosti promatranja dječjih likovnih uradaka. Dječje likovno izražavanje može se pratiti kroz nekoliko faza, a svaku od tih faza obilježavaju promjene u dječjem likovnom izrazu.

Dječji likovni radovi od velike su važnosti svima koji rade s djecom rane i predškolske dobi jer djeca kroz svoje uratke šalju poruke i prikazuju svoje osjećaje, dakle crtež možemo shvatiti kao komunikacijsko sredstvo između djeteta i odrasle osobe. Upravo je stoga važno analizirati dječje likovne uratke. Pri analizi dječjeg crteža bitno je obratiti pažnju na detalje, na boje, poteze, predmete koje dijete prikazuje, raspored elemenata na papiru i cjelokupnu atmosferu kojom crtež odiše, a jednako tako važno je i što samo dijete kaže o tome što je nacrtalo.

Analize dječjih crteža govore o fazi likovnog izražavanja u kojoj se dijete trenutno nalazi te o djetetovom poimanju svijeta koje ga okružuje. Pri analizi crteža treba obratiti pažnju na detalje koji mogu ukazivati na neki problem koji dijete možda ima.

Simboli koji se pojavljuju u dječjim crtežima jedan su od načina kojima dijete šalje poruke okolini. U dječjim radovima susreću se razni simboli koji su u početku jednostavniji, a kasnije nešto složeniji. Treba naglasiti kako simboli koji se često pojavljuju u dječjem likovnom izražavanju nisu nužno znak nemaštovitosti i siromašnog likovnog izraza.

U sustavu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja dječje likovno stvaralaštvo svakako ima iznimno bitnu ulogu te omogućuje bolje razumijevanje djeteta, njegovih razvojnih sposobnosti i dostignuća. Bitno je u svakom trenutku poticati dječje likovno izražavanje te dopustiti djetetu da se izražava na način koji mu najbolje odgovara, bez pretjeranog usmjeravanja i sputavanja djeteta. U poticajnoj sredini dijete će se moći slobodno likovno razvijati i izražavati, što dovodi do iskrenih i osobnih dječjih crteža.

Literatura

Balić Šimrak, A., (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj* : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, Vol. 16-17 No. 62-63, 2010. 2–8. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/124737> (Preuzeto: 12.12.2020.)

Balić Šimrak, A., Markulin, V., Perus, M. (2011): Komunikacija putem slikovnih simbola i njena pojavnost u dječjim likovnim radovima. U Balić Šimrak, A. (Ur.). *Umjetničko djelo u likovnom odgoju i obrazovanju* (str. 157 – 164). Zagreb: ECNSI

Belamarić, D. (1987). *Dijete i oblik. Likovni jezik predškolske djece*. Zagreb: Školska knjiga

Fogarty, L. (2018). What Kids' Drawings Really Mean. Dostupno na: <https://www.sheknows.com/parenting/articles/1112653/childs-drawings-and-their-meanings/> (Pristupljeno: 4.5.2021.)

Grgurić, N., Jakubin, M. (1996.). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje. Metodički priručnik*. Zagreb: EDUCA

Herceg, L., Rončević, A, Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa. Rijeka: Sveučilište u Rijeci

History of drawing (n.d.). U *Britannica Online enciklopedija*. Dostupno na: <https://www.britannica.com/art/drawing-art/History-of-drawing> (Pristupljeno: 20.12.2020.)

Holcer, J. (2018). Što nam govore dječji crteži: naučite čitati skrivene poruke. Dostupno na: <https://www.sensa.hr/clanci/blogovi-strucnjaka/sto-nam-govore-djecji-crtezi-naucite-citati-skrivene-poruke> (Pristupljeno: 3.5.2021.)

Hrvoj, V., (2019). Boje u dječjim crtežima. Dostupno na: <https://djeca.hr/roditeljstvo/psihologija-djeteta/boje-u-djecjim-crtezima/> (Pristupljeno: 17.4.2021.)

Huzjak, M., (n.d.). Analiza – čitanje likovnog „teksta“. Dostupno na: <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/miro3.htm> (Pristupljeno: 24.3.2021.)

Jakubin, M. (1989.). *Osnove likovnog jezika i likovne tehnike. Priručnik za likovnu kulturu*. Zagreb: Institut za pedagogijska istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Jovičić, M., Tsitsivas, V. (2015). Analiza dječjeg crteža. Dostupno na: <https://www.roditelji.hr/vrtic/analiza-djecjeg-crteza/> (Pristupljeno: 23.4.2021.)

Kovačec, A. (ur.). (1996). Hrvatski opći leksikon. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Mandrappa, Lj. (2015). Learn to decode children's drawings. Dostupno na: <https://novakdjokovicfoundation.org/learn-to-decode-childrens-drawings/> (Pristupljeno: 28.4.2021)

Peić, M. (1991.). Pristup likovnom djelu. 12. izdanje. Zagreb: Školska knjiga

Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2021). Simbol. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55997> (Pristupljeno: 6.5.2021)

Šparavec, J. (2018). Drvo ili mjesec. Likovni odgoj za najmlađe. Lekenik: Ostvarenje

Victoria and Albert Museum (n.d.). What is drawing? Dostupno na: <http://www.vam.ac.uk/content/articles/w/what-is-drawing/> (Pristupljeno: 4.12.2020.)

Vidović, V., (2015). Dječji crtež kao komunikacijsko sredstvo djeteta i odrasloga. Dijete, vrtić, obitelj : Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima, Vol. 21 No. 79, 2015. 22 – 23 Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/172746> (Preuzeto: 6.5.2021.)

Vrsaljko, J., Radulović, T. (2013). Što nam govori djetetov crtež? Dostupno na: <https://www.roditelji.hr/vrtic/sto-nam-govori-djetetov-crtez/> (Pristupljeno: 26.4.2021.)

Woodie, M. (n.d.). 10 Master Drawers (and What They Teach Us). Dostupno na: <https://www.artistsnetwork.com/art-history/masters-10-great-drawers-and-what-they-teach-us/> (Pristupljeno: 18.12.2020.)

Prilozi i dodatci

Slika 1. Dječji uradak (šest godina) - Igra školice

Slika 2. Dječji uradak (pet godina i sedam mjeseci) - igra vani

Slika 3. Dječji uradak (pet godina i devet mjeseci) - igra na igralištu

Slika 4. Dječji uradak (pet godina i osam mjeseci) - igra nogometa

Slika 5. Dječji uradak (šest godina i četiri mjeseca) - igra loptom

Slika 6. Dječji uradak (šest godina i dva mjeseca) - igra s prijateljima

Slika 7. Dječji uradak (šest godina) - igra obitelji

Slika 8. Dječji uradak (šest godina i pet mjeseci) - igra s prijateljicom

Slika 9. Dječji uradak (šest godina i jedan mjesec) - igra autićima

Slika 10. Dječji uradak (šest godina i osam mjeseci) - igra na igralištu

Slika 11. Dječji uradak (šest godina i dva mjeseca) - igra memory

Slika 12. Dječji uradak (šest godina i šest mjeseci) - memory sa slovima

Slika 13. Dječji uradak (šest godina i šest mjeseci) – čitanje

Slika 14. Dječji uradak (šest godina i pet mjeseci) - igra autićima

Slika 15. Dječji uradak (pet godina) – crtanje

Slika 16. Dječji uradak (šest godina) - igra kockicama

Slika 17. Dječji uradak (šest godina) - tobogan, dvorac i klackalica

Slika 18. Dječji uradak (šest godina) - igra loptom

Slika 19. Dječji uradak (pet godina) - igra čavličima

Slika 20. Dječji uradak (šest godina) - igra košarke

Slika 21. Dječji uradak (šest godina) - igra nogometa

- Slika 22. Dječji uradak (šest godina) - igra nogometa
- Slika 23. Dječji uradak (šest godina) - igra u prirodi
- Slika 24. Dječji uradak (šest godina) - igra loptama
- Slika 25. Dječji uradak (pet godina) - igra nogometa
- Slika 26.. Dječji uradak (šest godina) - igra u prirodi
- Slika 27. Dječji uradak (šest godina) - igra u prirodi
- Slika 28. Dječji uradak (šest godina i tri mjeseca) - igra u vrtiću
- Slika 29. Dječji uradak (šest godina i četiri mjeseca) - igra kockama
- Slika 30. Dječji uradak (šest godina i sva mjeseca) - igra badmintona
- Slika 31. Dječji uradak (šest godina i jedan mjesec) - igra u vrtiću
- Slika 32. Dječji uradak (šest godina i četiri mjeseca) - igra vilenjaka
- Slika 33. Dječji uradak (šest godina i pet mjeseci) - igra vani

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)